

Петро Шкунрат
**Підводним
шляхом
на
Синоп!**

Петро Шкурят

Підводним шляхом на Синоп!

ІСТОРИЧНІ ТА ІНШІ ОПОВІДАННЯ

Шк.
7.1.81

“Свсан-зілля”
Торонто, Р.Б. 1974

Petro Shkurat
TO SINOP — COSSACK'S UNDERWATER VENTURE
Historical sketches
(In Ukrainian)

Ілюстрації П. Андрусева, В. Залуцького, Ю. Кульчицького,
П. Холодного і ін.

Віньєта М. Михалевича

Published and copyrighted by
"Yevshan Zillia," Toronto, Canada, A.D. 1974

Printed by
HARMONY PRINTING LTD.
3194 Dundas Street West, Toronto, Ont., Canada

Петро Шкурат під час гутірки з юнаками в пластовому таборі в околицях Торонто в Канаді

Книжечка, яку оце тримаєте в руках, є скромною збіркою гутірок, споминів та оповідань великого приятеля й виховника української молоді, Петра Шкурата. Він розказував їх у часі літніх таборувань сумівському й пластовому юнацтву. Деякі з них були друковані в дитячому журналі “Веселка”, а тепер появились оцією скромною публікацією.

Тут зразу треба сказати, що ця скромна збірка в ніякому випадку не претендує на “велику літературу”. Вона є радше дуже сердечним подзвінням для людини, яку давніше в Перемислі, в західній Україні, а відтак у Торонті, в Канаді, всі дуже добре знали і яка безмежно любила українську молодь та завжди служила їй своєю допомогою чи порадою. Покійний Петро Шкурат був великим українським патріотом-соборником, був дуже виїмковою людиною, яка прибула із соняшних степів східньої України — з Полтавщини та все своє дозріле життя присвятила вихованню українського доросту.

Я зокрема радий, що за редакцію й видання цієї книжки взявся довголітній видавець і знавець передусім дитячої літератури, Богдан Гошовський. Недаром покійний Петро Шкурат твердив, що не хто, а саме він подбає про видання оцією теплою його увагою надиханої збірки.

Три роки тому покійний Петро Шкурат жартом писав до автора цих рядків, що він бажав би, щоб по його смерті можна було “розсипати” його серце на життьових дорогах української молоді. Він, Петро Шкурат, хотів, щоб це його серце опікунчим янголом-хоронителем ширяло над молоддю, щоб воно й надалі гріло українських хлопців і дівчат, щоб їх захищало від небезпек чужини та щоб їх далі — постійно дуже любило.

І мені чомусь здається, що ця книжка й є цим розсипаним серцем Петра Шкурата. Вона є теж його широко розпростертими раменами, зверненими до української молодечої громади. Його долоні пашіють життьовою снагою, горять подихом душі доброго приятеля й виховника. Тому мені так дуже хотілося б, щоб українська молодь і наша патріотична громада прийняла цю книжку, як вияв і доказ глибокого признання, респекту й пошани для людини, яка дуже гідно й достойно йшла все своїм громадським і особистим життьовим шляхом, віддаючи українській молоді все своє найкраще, що лише мала, — своє серце й труд.

**
*

Своїм довголітнім проживанням у Перемишлі Петро Шкурат належить до особливо замітних мешканців цього українського давнього княжого міста. У постаті цієї людини заховався дуже глибокий і зворушливий символ історії останніх часів не тільки Перемишля, але й усієї України.

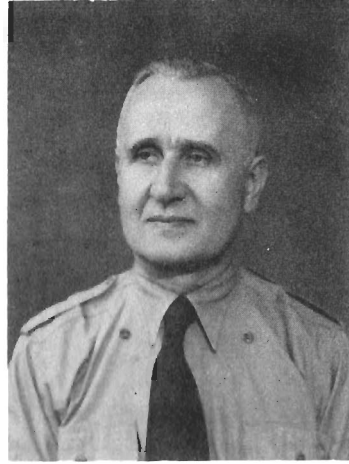
Після трагічного закінчення українських Визвольних Змагань 1917 - 1921 рр. із таборів полонених у корінній Польщі — із Щип'юрна, Страдом'я й Каліша — почали прибувати до Перемишля недомучені рештки нескорених українських вояків, і з ними прибув спочатку до міста Ярослава, а потім до сусіднього Перемишля Петро Шкурат.

Був це дуже пристойний, гарний з вигляду мужчина. Своєю поставою й гідною поведінкою прекрасно репрезентував українську расу. Українське патріотичне середовище Перемищини прийняло його з одвертими раменами. Петро Шкурат відразу зайняв центральну позицію передусім як репрезентант і фактичний заступник та оборонець усіх тих, що залишилися далі в польських таборах.

Відвідуючи особисто ці табори, Петро Шкурат був знаменито поінформований про незавидний стан української наддніпрянської еміграції в корінній Польщі. Зокрема тривожила його швидка й настирлива польонізація молоднечого доросту.

Петро Шкурат
у роках побуту й праці
в Перемишлі

в однострої виховника
юнацтва СУМ у Торонті

За долю цієї молоді він постійно й дуже завзято зводив усякі баталії.

Петро Шкурат у той час був постійно при праці й плянуванні. Зокрема вмів переконливо промовити до української громади Перемишля про трагічне положення української молоді, закинутої в корінні землі Польщі. Щоб наглядно показати розміри трагедії українського еміграційного середовища, він кожного літа привозив із заходу Польщі спольонізованих українських дітей і приміщував їх у наших дитячих садках і літніх оселях. Своєю настирливою працею та всякими організованими ним акціями під гаслом “Брат-братові” він врешті проломив льоди людської апатії й байдужості.

Завдяки Петрові Шкуратові українська молодь з корінної Польщі щораз численніше приїздила в українську Перемищину на літній побут, а теж до українських шкіл на науку. Українські бурсацькі установи — Бурса св. о. Миколая, Український Гімназійний Інститут та Дівочий Інститут у Перемишлі давали здібним дітям безплатні приміщення, їх звільняли теж з гімназійних оплат. Але всі ці акції в користь української молоді не вдовольняли вповні Петра Шкурата, бо вони були тільки тимчасовими і тільки півзасобами.

І ось Петро Шкурат, маючи за собою прихильне й жертвенне українське середовище, висунув плян побудови постій-

ного приміщення для молоді емігрантів з Наддніпрянщини. За призьбирані пожертви закупив на передмісті Перемишля — “Знесінні” — дві великі будівельні площі. На одній з них у 1935 р. був збудований репрезентативний будинок Бурси ім. Симона Петлюри, а на другій запланував будову ремісничих варстатів і приміщень для української молоді з Польщі. Одна-че війна 1939 р. знівечила цей плян.

Усе ж ідея закинути якори зв'язків української еміграції в Польщі з українським материком — Галичиною — та дати тут пристановисько дітям заточенців, стала великим життє-вим досягненням Петра Шкурата.

“Ех, брате, горів я тоді, як степові трави”, — говорив він, згадуючи не раз про ці свої битви-баталії за душу й долю української молоді.

Прибувши на галицькі терени, Петро Шкурат працював спершу, як медик за професією, в характері помічника пові-тового лікаря в Ярославі в рр. 1921-25, відтак перенісся до Перемишля, де прожив аж до 1944 р., заробляючи на прожиток продавцем у книгарні “Базар”, відтак управителем кни-гарні Наукового Т-ва ім. Шевченка. На цих позиціях безпе-ребійно приятелював із молоддю, був її сердечним дорадником, опікуном та відданим помічником.

Коли в часі гітлерівської окупації німці вивозили з Украї-ни тисячі української молоді в новітній ясир — на примусові роботи до “райху”, — тоді в переходовому німецькому таборі в Перемишлі на “Бакончицях” Петро Шкурат постійно був на варті, щоб якомога нести допомогу нещасним землякам. У зму-чених постатях наших братів дошукувався все якогось зна-йомого обличчя із своєї рідної Полтавщини. Приглядаючись невимовній нужді й поневірянню української молоді, він роз-плакувався із жалю. Тоді я перший раз бачив його прибитим і безнадійно сумним.

Опісля життя Петра Шкурата знову пішло крутими шля-хами мандрів чужими краями. Опинився із своєю родиною в Австрії, де перейшов усі невігоди таборового життя. Пере-їхавши вкінці до Канади, до Торонта, Петро Шкурат увесь час стояв у гурті свідомого українського активу. Передусім відразу включився в організування й працю Пласту та СУМ. Став теж активним членом Об'єднання Працівників Дитячої Літератури, деякий час був головою Літературно-Мистецького Клубу. Постійно дописував до української преси (“Гомін України” та ін.), дав ряд статей і нарисів голов-но на історич-ні теми та численні спомини, брав активну участь у громад-ському житті, у всяких національних святах, зокрема в імпре-

зах і здвигах молоді, бо молодь була його життєвою стихією, серед молоді і з молоддю та з дітьми завжди був “як у себе дома”

Життєвий шлях Петра Шкурата був відносно довгий, бо з дня його народження 16 жовтня 1893 р. в селі Келеберда на Полтавщині до 20 грудня 1972 р. пройшло 79 літ. Молоді роки життя Петра Шкурата проходили в періоді революційних зривів нашої Батьківщини і він був їх активним учасником. Дозрілі роки свого життя присвятив праці для загального добра, передусім для української молоді. І все сподівався, що вspan>спіє повернутися на рідну землю з гідним звітом свого життя. Одначе воля Всевишнього була інакша. На торонтонському цвинтарі лежать прахи цього нашого видатного громадянина й приятеля молоді, а цією скромною книжкою кладемо на його могилу квіти нашої теплої згадки.

Василь Бородач

Перший вишкільний табір виховників СУМ на оселі “Веселка” к. Торонта 1955 р. У центрі сидить о. Я. Бенеш, капелян СУМ, ліворуч від нього д-р М. Гута, комендант табору і д-р П. Шкурат, виховник.

ЗБІРНЕ МЕЦЕНАТСТВО

На фонд видання друком писань сл. п. Петра Шкурата зложили, замість квітів на Його могилу, свої пожертви:

Євгенія Шкурат, Торонто	\$300.00
О. і Р. Боврігарди	\$100.00
Крайова Управа СУМ, Торонто	\$ 50.00
І. та С. Федчаки, Торонто	\$ 50.00
В. Криса, Торонто	\$ 50.00
Осередок СУМ, Торонто	\$ 25.00
Іван і Наталія Вараниці, Торонто	\$ 25.00
Юлія Безсонів, Бавнд Брук, ЗСА	\$ 25.00
М. Ю. Глуханюк, Судбури	\$ 25.00
Д-р Віра Ортинська, Нью-Йорк, ЗСА	\$ 20.00
Ольга Ворох, Торонто	\$ 20.00
Василь Куций, Торонто	\$ 12.00
Т. і А. Панчишини, Ніагара Фалс	\$ 10.00
Петро Ямняк, Клифтон, ЗСА	\$ 10.00
Богдан Гошовський, Торонто	\$ 10.00
А. Ц. Шпігель, Торонто	\$ 10.00
В. Ворскло, Торонто	\$ 5.00
Дрібні пожертви	\$ 16.00

Усім Вшан. Жертводавцям — учасникам збірного меценатства — щира подяка!

ПІДВОДНИМ ШЛЯХОМ — НА СИНОП!

Мабуть, ще ніколи не було на Січі такої бурхливої козацької ради, як та, що відбулася в червні 1600-го року. Безупинно й голосно били літаври, скликаючи запорозьке військо на збори. На майдані клекотіло, немов на Дніпрових порогах. З усіх боків сунули на майдан козаки у волохатих чорних шапках з червоними верхами. Увесь майдан виглядав, немов буйне поле, завітчане степовими маками.

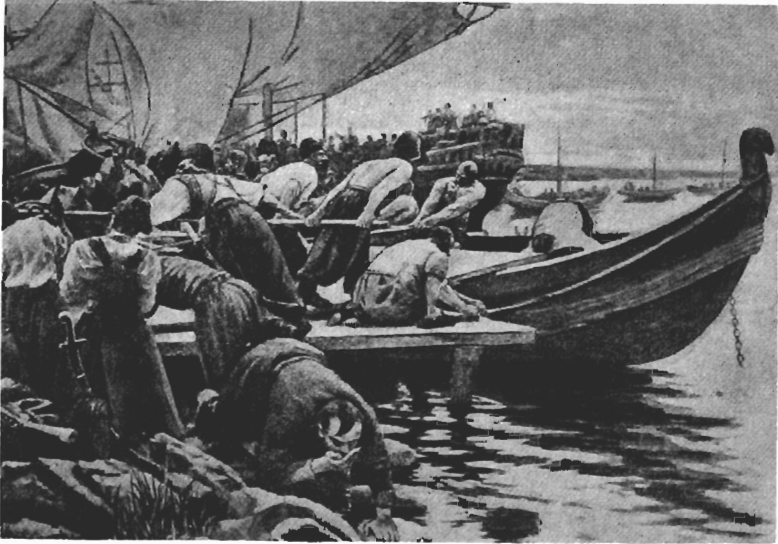
Раду радили, на кого йти війною. Змагалися дві групи запорожців. Одна група була за те, щоб іти на польських панів, приборкати їхню сваволу над закріпаченим народом, а друга домагалася морського походу на Туреччину, щоб визволити християнських бранців.

Нарешті кошовий отаман, який весь час ніби байдуже прислухався до того, що говорили запорожці, махнув булавою, і розбурхана громада притихла.

— Панове товариство! — гукнув кошовий. — Як бачу, більшість козацької ради воліє морський похід на Туреччину. Гаразд, спершу підемо на турка!

— На турка! — загуло на майдані, і тисячі шапок на знак згоди полетіли вгору.

— Завтра почнемо готуватись до морського походу, — продовжував кошовий. — Пам'ятайте, що від завтрішнього дня у нас воєнний закон, і

Козаки готуються до морського походу

борони Боже, щоб я побачив кого підхмеленого!
Накажу такому всипати подвійну пайку кийв!

Наступного дня на Запорозькій Січі закипіла робота. Одні витягали чайки з води на берег, сушили їх і затикали клоччям щілини між дошками, щоб не протікала вода. Інші варили смолу у великих казанах. Роздягнені по пояс запорожці великими квачами солили чайки.

Трохи далі, в затоці серед густого очерету, працював гурт досвідчених майстрів під проводом кошового.

Тут творилося щось незвичайне: майстри перебудовували чайки, влаштовували в них подвійне дно і робили в ньому стулки. Зверху чардак також закривали, а отвори на весла затягували шкірою. Над чардаком здіймалася рура, крізь яку надходило повітря.

Під дном насипали піску. Під тягарем піску човен ховався під водою. Коли ж стулки відкри-

Засідка козаків на вороже судно

вали, пісок висипався в воду, човен ставав легший і випливав на поверхню.

Коли всі готування до походу були закінчені, запорожці помолились у Січовій церкві до святого Покрову Пречистої Диви і, посідавши в чайки, рушили Дніпром до Чорного моря. До лиману доплили без пригод, але в лимані великі хвилі почали гойдати човни.

Використовуючи лагідну липневу погоду, кошовий вирішив, замість довгої та небезпечної плавби повз Кавказьке узбережжя, переплисти Чорне море впоперек і дістатися до Синопу. З чайки, на якій перебував кошовий, передано наказ:

— Виплисти у відкрите море і прямувати просто на південь!

Запорозька фльотилія виплила в море. Було видно тільки небо і безкрає темне плесо води, в якому серед ночі ніби десь глибоко-глибоко гойдалися зорі.

По довгій плавбі козацька фльотилія під заслоною темної ночі наблизилась до узбережжя Малої Азії. З чайки кошового дано наказ:

— Зупинитись!

Рівночасно наказано залогам підводних човнів поволі й обережно підсуватись до берега.

— ** —

Коротка ніч кінчалась. Густиий молочний туман оповив шпилі мінаретів, пристань Синопу і море.

Місто ще спало і навколо панувала тиша. Сонний турецький вартовий з зусиллям вдивлявся в туман, але не міг нічого добачити на морі. Було спокійно, тільки якісь колоди плавали сторчма. то поринаючи, то виринаючи з води...

— „Дивно!.. Що це може бути? — думав вартовий. — Може засурмити на тривогу? Ні, ніякої небезпеки немає. За фальшиву тривогу мене не тільки засміють, а й покарають”.

Тим часом колоди, погойдуючись на хвилях, поволі наближались до фортеці з високою вежею й грубими мурами.

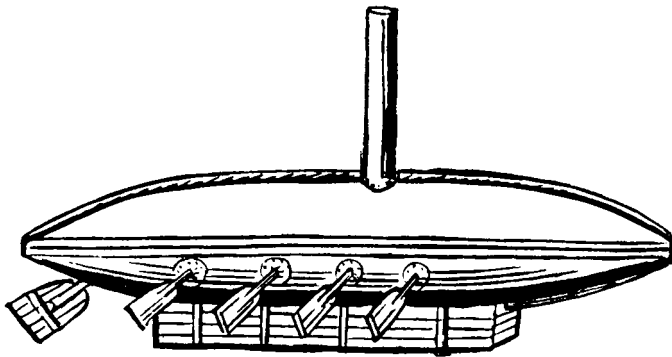
Раптом вартовий здригнувся. Став протира-ти очі: чи це йому сниться, чи колоди справді починають рости й підійматись? Ось з води виринали якісь дивні подовгасті скрині. В одну мить розкрилися їх стулки, і переляканий вартовий побачив запорожців.

— Напад! — несамовито заверещав він і намірився бігти, але не встиг ступити й кроку, як чийсь міцні руки схопили його за горло.

Запорожці-підводники кинулися до брами, роззброїли варту і вдерлися до фортеці. Рівночасно частина запорожців знайшла льох, в якому перебували під замком невільники з України й інших земель.

Заскочені зненацька, турки не чинили спротиву і здавалися в полон. Трохи довше тривала боротьба на галерах. Турецькі залози запекло відбивалися від запорожців. Козаки, підпливши з моря на чайках, мов ті мурашки, обліпили кораблі й голіруч, без драбин, видряпувались на чардаки. По кількох годинах завзятої боротьби козаки перебили залози й визволили бранців, що, закуті в кайдани, довгими рядами сиділи при веслах.

Забравши з собою визволених бранців та завантаживши здобутим добром турецькі галери, переможці посідали в чайки. Запорозька флотилія залишила місто і виплила у відкрите море, на північ, в Україну.

ДУКАЧ МАЗЕПИ

Коли українське і шведське військо почало облогу Полтави, де замкнулися москалі, гамірно стало в тихому селі Нових Санджарах. Тут стояв залогою Запорозький Кіш, розмістилися військові обози, сюди прибували з різними дорученнями загони козаків.

Напередодні празника св. Івана до Нових Санджар прибула валка возів з родинами козацьких старшин, вірних гетьманові Мазепі. Постій був короткий, бо вже на другий день кошовий Кость Гордієнко видав розпорядження, щоб усі вони вирушили в село Кишиньку недалеко Дніпра.

Жінки не були раді мандрівці, бо хотіли трохи відпочити. Зате дуже раділи козацькі діти, а найбільше радів малий Григор, син генерального писаря Пилипа Орлика і хрещеник самого гетьмана Мазепи. Бо чи може бути більша приємність, як летіти із козаком Гордієм на коні з вітром навипередки?! А там хлопець побачить Дніпро, велику ріку, що про неї так багато цікавого розказував хрещений батько.

Для охорони жінок і дітей призначив кошовий півсотні козаків. По полудні валка рушила в дорогу. Без пригод минули Кобеляки і надвечір прибули до Сокілки. До Кишиньки залишилося ще п'ятнадцять верств. Тому, що в околиці недавно блукали ватаги московських вояків-гра-

біжників, старшина охорони вирішив, що треба заночувати в селі, а завтра вранці їхати далі.

Мандрівники розташувались на березі Ворскла. Козаки розпрягли-розсідлали коней і пустили їх на пашу, а самі розвели багаття й почали варити куліш. По вечері нікому не хотілося спати. Сиділи кругом багаття і слухали оповідань старих козаків про походи, про боротьбу з татарами й поляками, а тепер з москалями, що, мов сарана, сунуть на українську землю та грабують і вбивають людей. Уже неможливо довше терпіти таку наругу, і гетьман Мазепа добре робить, що збройною рукою проганяє ворогів з рідної країни.

Малий Григор сидів біля Гордія і жадібно ловив кожне слово. Він мріяв про те, як виросте і з шаблею в руці захищатиме Україну. Було недалеко півночі, як полягали спати. Скрізь стало тихо-тихо, тільки десь здалека шумів млин, ніби вів з річкою таємну розмову.

На другий день перед полуднем валка прибула до Кишиньки, досить великого й заможного козацького села, що розкинулось обабіч Ворскла. Люди щиро заопікувалися козацькими жінками й дітьми. Сім'я Орликів примістилася в хаті козака Гарагулі, що пам'ятав ще часи Богдана Хмельницького. Тут мандрівники дізналися про криваву розправу, яку вчинили москалі у Переволочній, про те, що вони не тільки порубали пороми, дуби та човни на переправі, але й спалили ціле село.

Старшина охорони мав ще одно завдання: розвідати, чи в Переволочній можливо ще знайти які дуби або човни, придатні для переправи через Дніпро.

Довідавшись, що козаки збираються їхати до Переволочної, Григор став проситися в мами, щоб пустила і його з ними. Мати дозволила поїхати, але тільки на возі і з тіткою Христею.

Ось вони вже недалеко Переволочної. Вже чути запах горілого. Спустилися з горбка й побачили розвалені хати та чорні обгорілі димарі. Здавалося, що то не село, а кладовище. Всюди було так тихо і страшно, що серце завмирало у грудях.

— Невже всіх людей перебили? — гомоніли між собою зняковілі козаки. — А може хтось таки врятувався і сидить тепер десь у плавнях, в очеретах?

Козаки розійшлися в різні кінці села шукати людей. Григор, його тітка і два козаки пішли берегом ріки. Незабаром вони дійшли до того місця, де Ворскло вливається у Дніпро.

— Яка гарна й могутня ріка! — подумав хлопчина, і раптом у нього прокинулось бажання напитися Дніпрової води. Він нахилився, набрав у пригорщ води і випив.

Береги Ворскла зеленіли густим лозняком, очеретом та пахучим татарським зіллям. Трохи далі, в діброві, стояли крислаті дуби-велетні. Он вибіг байбак, побачив людей і чкурнув в очерет. З лозняка виткнулася хитра мордочка лисиці. Високо в небесній блакиті співали жайворонки.

Зненацька із лозняка вийшов хлопчик шести-семи років. Побачив людей і кинувся втікати, мов сполоханий зайчик.

— Не бійся, хлопче! — крикнув козак. — Ми тобі не зробимо нічого злого!

Почувши рідну мову, хлопець спинився. Козаки, а за ними Григор з тіткою підійшли до хлопця й почали розпитувати, як зветься, чи має батьків і де живе. Хлопець мовчав, але, коли тітка Христя погладила його по голівці, посмілішав і почав відповідати: звать його Нечипором, живе він недалеко звідсіль, у землянці; тата вбили москалі, залишилися мати й дідусь.

— Заведи нас до вашої землянки! — сказав козак.

Хлопець знов завагався, але, глянувши на Григора, заспокоївся і згодився.

Він завів гостей між густі кущі ліщини, де був захований вхід до землянки.

— Пу-гу, пу-гу! — гукнули козаки. З лозняка вийшов старий кремезний дід з довгими сивими вусами.

— Здорові були, діду! — привіталися козаки, знявши шапки.

— Дай Боже здоров'я, хлопці, якщо з добром приходите!

— Кошовий Війська Запорозького послав нас розвідати, чи є тут які дуби або човни, придатні для переправи.

— А Бог його знає!— відповів дід. — Треба шукати.

— Та що там багато говорити! Мусите нам допомогти, діду!

— Авжеж, поможу своїм! Тільки ви скажіть: хіба там, під Полтавою, так погано, що москалі можуть прийти аж сюди?

— Переправа мусить бути налагоджена! — сказали козаки. — Вона завжди потрібна.

— Маю у плавнях заховані два дуби й човен. Колоди в мене також є, вистачить на цілий пором.

— На початок і це добре! — зраділи козаки. — Ми залишимо тут кількох запорожців, що помагатимуть вам лагодити пором. Завтра знов приїдемо і привеземо харчі, а може й ще щось...

Коли козаки говорили з дідом, вийшла Нечипорова мати й розповіла тітці Христині про страхиття недавнього московського нападу. За цей короткий час Григор і Нечипір встигли заприятелювати і вже бігали по діброві, видумуючи різні забави.

Нечипір умів грати на сопілку. Сопілка Григорові дуже сподобалася. Він пробував і собі заграти, але ніщо з того не вийшло. Коли настала пора гостям від'їжджати, Нечипір подав Григорові сопілку.

— Візьми — я собі іншу зроблю.

Григор поглянув на тітку Христю, немов питав: брати чи ні? Тітка кивнула головою, і хлопець узяв сопілку. Дуже нею радів.

Вернулися до Кишиньки. Григор з захопленням розповідав матері про нового приятеля і про гарний подарунок.

— А чи подякував ти йому? А що ж ти йому під себе подаруєш? — питала мати.

— Я ще сам не знаю... Може, ви, мамо, порадите?

Мати відчинила скриньку, де зберігалися коштовні подарунки, що їх Григор при різних нагодах дістав від хрещеного батька. По довшій призадумі вибрали вони золотий дукач з портретом гетьмана Мазепи.

У Кишиньці Григор почував себе щасливим, і козацькі сім'ї також потроху забували свої поневіряння. Думали, що тут заживуть спокійно. Але не так склалося, як бажалося...

Уночі під 28 липня прибули гінці з страшною вісткою:

— Москалі перемогли в бою під Полтавою і українське та шведське військо в поспіху відступає до Дніпра. Родини старшин та обози з майном повинні негайно вирушити до Переволочної.

Тієї ночі в селі ніхто не спав. Щогодини прибували гінці з вістками. Удосвіта приїхали дві карети: в одній був ранений шведський король Карло, а в другій — прибитий невдачею гетьман Мазепа. Через півгодини карети виїхали до Переволочної, за ними покотилися обози.

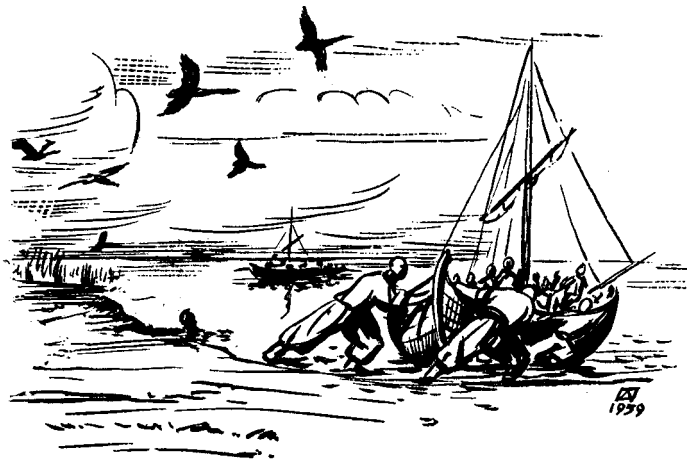
Передбачливий кошовий уже приготував на той час п'ять поромів. На один пором вкотили королівську карету, а на другий — гетьманську. На дальших трьох розміщено родини старшин і вози з майном.

По березі бігав Нечипір, шукаючи Григора. Нарешті пізнав його, радісно крикнув і протиснувся до нього крізь натовп.

Григор стояв, тримаючись материнської руки.

— Передай дідові нашу подяку за пороми, — сказала Орличиха. — А ти, Нечипоре, візьми цього дукача на спогад про Григора, що тебе так щиро полюбив. Прощай!

Пором відчалив. Все далі й далі відпливав на середину ріки. Григор сумно дивився на берег, де стояв хлопчик з дукачем у руці. А коли туман закрив згарища Переволочної і не стало видно людей, притулився до матері і гірко, боляче заплакав...

ВИНАХІДНИК БОЙОВИХ РАКЕТ

Недалеко села Сокілки в Україні, над річкою Ворсклом, в яблуневому саді заховався невеликий, але добре загосподарений хутір.

Власник хутору, Максим Засядько, походив із старого козацького роду. І сам він був запорожцем, доки москалі не зруйнували Січі. Всі його

Олександр Засядько

предки в козацькому війську були гармашами. Максим не був злою людиною, але ходив завжди насуплений, і тому люди трохи його лякались і нишком називали характерником. Згодом, коли постарів, передав господарство синові й невістці, а сам доглядав лише сад і пасіку. Там збудував собі курінь і жив у ньому від весни до осені.

7-го червня 1779 року народився йому внук. Назвали його Олександром. Мабуть, ніхто на хуторі не тішився так дитиною, як старий запоро-

жець. Цілими годинами стояв над колискою, і важко було пізнати в ньому завжди похмурого запорожця. Найбільшу втіху мав Максим тоді, коли маленький Олесь почав ходити. Дід забирав його з собою в курінь, майстрував для нього різні забавки і розказував казки.

Коли Олесь підріс, дід возив його в Сокілку до дядка в науку, по дорозі оповідав йому, як колись билися запорожці з москалями, і показував Громову могилу, де стояло шведське військо.

Потім дід умовив Олесеву маму, щоб дозволила синкові спати в курені. Для Олеся було справжньою насолодою слухати дідових оповідань про морські походи запорожців, про те, як вони кулями своїх гармат руйнували мури Каффи, Трапезунту чи Синопу, а навіть наганяли страху самому султанові в Істанбулі. Оповідав, як запорожці на легких човнах-„чайках” відважно нападали на турків і вогнем своїх мортир підпалювали неповороткі турецькі кораблі.

Малий Олесь глибоко в душі переживав оповідання діда про давню славу. Він сам уявляв себе гармашем, що стріляє на ворога.

— Дідусю, — часто питав, — а коли ми поїдемо на Запорізьку Січ?

Дід насуплювався, сердито смикав свого довгого вуса і відповідав:

— Дай Боже, Олесю, поїхати, але вже в іншу Січ. Я вже того не доживу, але ти виростеш, наберешся сили і багато дечого краще зрозумієш. Ось по жнивах повеземо тебе в Полтаву до школи. Спочатку, може, буде тобі важко, а згодом — звикнеш. Пам'ятай лише, що ти козацького роду, і ніколи його не цурайся!

Восени батьки повезли Олеся в Полтаву і примістили в бурсі. Він учився з запалом, особливо подобалася йому математика. Був найліпшим учнем у цілій школі. Багато читав про різні винахо-

ди і мріяв стати винахідником. Коли закінчив полтавську школу, одержав державну стипендію і продовжував навчання в старшинській артилерійській школі в Петербурзі.

Хоч Олесеві не дуже хотілося служити у московському війську, він послухав батькової ради. Улюбленого діда і найкращого його дорадника на той час уже не було в живих. Олесь попросився з родиною, помолився на дідовій могилі і поїхав до Петербургу.

Молодого і здібного старшину не цікавила військова муштра. Він мріяв про таке стрільно, що його не треба вистрілювати з гармати. Але при війську він не мав можливості працювати над своїм винаходом. Тож звільнився з військової служби і вернувся в свою соняшну Полтавщину.

Треба було спершу збудувати лябораторію і закупити стрільного пороху, але батько відмовився позичити гроші. Не хотіло Олесеві допомогти і військове міністерство. Але він не зневірився, продав свою частину майна і за ті гроші купив деінде трохи землі. Тут збудував лябораторію. Першими свідками його дослідів були сільські хлопці-пастушки. Вони бачили, як довгі вогняні трубки проносилися дугою в повітрі і спадали на пасовисько.

За два роки пильної праці Олександр Засядько збудував кільканадцять різних бойових ракет. Та це нікого з військових начальників не цікавило. Довідався про ракети і полтавський губернатор, але він не то не зрадів з успіхів винахідника, а навіть злякався, щоб Олександр не затіяв повстання проти московської влади.

Московські начальники були б напевно заборонили Засядькові дальші дослідів, а самого запроторили в тюрму. Однак, почалася війна Московщини з Туреччиною. Царське військо, в якому мусіли служити також українці, рушило по-

ходом на Істанбул. По дорозі воно зупинилося на довший час під містом Варною. Тут була міцна турецька фортеця. Військо надаремно штурмувало її мури. Тоді у військовому міністерстві пригадали Олексáндра Засядька та його бойові ракети.

Негайно призначено комісію з військових інженерів, яка мала ознайомитися з винаходом і випробувати його. Комісія провела досліди і заявила, що ракетами можна успішно діяти.

Засядько напевно не хотів помагати московському цареві, який поневолив Україну, але він вірив, що його винахід скоротить війну і врятує від смерти багатьох українців-воjakів.

16-го вересня 1828 року випускні апарати з ракетами вже були під Варною. Їх установлено з двох протилежних сторін міста — з півдня і півночі.

Находила вирішальна хвилина. Запалахкотіли гноти в руках гармашів . . . Засядько дав знак рукою, і командант ракетної частини крикнув: „Вогонь!”

Шість вогненних зміїв з могутнім ревом пронизали повітря, а за ними потягнулося шість хвостів диму. То була зовсім нова зброя, наймогутніша в цілому світі.

Почався обстріл фортеці. Вже одна з перших ракет поцілила в підземний льох, де турки зберігали порох. Вибух! . . . Пожежа! . . . Два дні літали вогненні змії над Варною, падали на місто, вибухали стовпами вогню і диму, розвалювали башти. Скрізь гоготіло полум'я. Оборонці побачили, що опір даремний, і на третій день над фортецею залопотіли білі прапори. Варна здалася.

Засядька найменовано генералом ракетних частин армії. У Тирасполі над рікою Дністром збудовано фабрику для виробництва бойових ракет. Ракетами Засядька почали озброювати воєнні кораблі Чорноморської і Дунайської флотії.

Генерал Засядько мав славу і почесі, але не мав задоволення. Він бачив, що його винахід ні в чому не допоміг рідній Україні. Щораз частіше перед його очима виринала постать діда. Дід з докором дивився на внука, немов питаючи:

— Що ж ти зробив доброго для свого народу?

Ці привиди стали його переслідувати. Він утратив бажання працювати, не міг спати, сумував і мучився.

Одної ночі шаліла страшна буря. Вітер потрясав будинком, виривав вікна, вдирався в кімнати лябораторії. Потім запанувала глуха тишина.

Вранці знайшли Олександра Засядька мертвим. Він мав тоді заледве 35 років.

Так відійшов із цього світу видатний учений-дослідник, нащадок козацького роду, один із тих перших винахідників, що придумали бойові ракети.

ЧУМАЦЬКА ДИТИНА

Я так багато наслухався про діда Прокопа та його чумакування, що тільки й мріяв про те, щоб його побачити. Мені приобіцяли вдома, що коли матиму добре шкільне свідоцтво, то на вакації поїду в гості до діда.

Я так нетерпеливо чекав на кінець шкільного року, що кожного дня докучав мамі й сестрам своїми запитаними.

— Чекай терпеливо! — відповідали вони. — Прийде час, то й поїдеш, а будеш докучати, то й зовсім не поїдеш!

„Треба мовчати й терпеливо чекати, а то справді передумують і змінять своє рішення!” — думав я.

Нарешті, надійшов, мабуть, найщасливіший день мого дитинства. З подорожнім квитком у кишені я стояв на покладі пароплава „Восвода” і вислухував останні поради від мами і сестер.

„Хоч би скоріше відчаливав пароплав, а то чого доброго передумують і накажуть вертатися додому...” — думав я.

На моє щастя, залунав третій гудок, і пароплав відчалив. Ще довго на покладі й на пристані махали хустинками на прощання. Ми виплили на середину Дніпра, і пристань сховалася за високими піщаними кучугурами.

Навколо було, мов у казці. Зустрічні пароплави віталися короткими гудками, немов старі знайомі; сюди й туди сновигали рибальські човни з напнутими вітрилами. Не встиг я ще надивитись і і на милуватись, як пароплав уже наблизився до Мишуриного Рогу, де я мав висідати. Старий перевізник переправив мене на лівий берег Дніпра, до Переволочної, де на мене чекали коні. За годину ми вже були в Кишиньці, де проживав дід Прокіп.

Відпочивши з дороги, я з бабою пішов на баштан. Ще здалека я побачив курінь, критий соломою, а коло нього на лавці діда, дуже подібного до одного запорожця з картини „Запорожці пишуть лист до султана”. Дід мав довгі сиві вуса й густі волохаті брови, за якими важко було доглянути, які в нього очі.

Побачивши мене, дід весело вигукнув:

— А, скубент приїхав! Тепер буде в мене помічник: а спатиму, а ти стерегтимеш баштан.

Я не міг второпати, чи дід правду каже, чи жартує.

— Та годі тобі! — сказала баба. — Краще поможи підігріти обід, бо хлопець певно зголоднів.

Дід розіклав вогонь, баба підігріла принесений обід, розстелила чисту білу ряднину, і ми сіли обідати. За обідом дід запитав, скільки мені років.

— Уже дванадцятий пішов, — відповів я.

— Як я був таким, то вже чумакував! — похвалився дід.

На згадку про чумакування баба змінилась на обличчі, немов би пригадала щось неприємне. Дід спохватився, зрозумівши, що сказав щось невлад, і теж збентежився. І мені стало ніяково, хоч я нічого не розумів і щойно пізніше довідався про трагічну подію, про яку баба і згадувати боялася.

Щоб розвеселити нас, дід вигукнув:
— Ось я принесу вам доброго кавуна і справжню королівську диню.

По обіді я несміливо запитав діда, чи можу залишитися на баштані.

— Таж тут немає ні подушки, ні чим накритися! — сказала баба.

— А хіба козаки спали на подушках? Найкраще спиться на кулаці, тоді й голова розумнішає. А на подушках ледаціє . . . — приговорював дід.

— Та годі вже! — спинила баба. — Нехай хлопець лишається, а завтра я принесу, що потрібно.

Трохи відпочивши, баба забрала порожні глечики й пішла додому. Сонце збиралося на відпочинок, і непомітно надходив вечір, повний невимовного чару. Дорогою і стежками з гейканням гнали пастухи худобу, верталися з поля люди. Повітря сповняли перегуки та веселий гомін. Ми з дідом і псом Циганом обійшли весь баштан. Треба було стерегти кавуни, щоб до них не підкрався хтось чужий.

Удень ми порядкували: зривали та сушили тикви, шукали стиглих кавунів і динь та складали їх у холодку коло куреня. По денній роботі дід варив куліш, ми смачно його їли, а потім лягали на траві й слухали соловейків, що тьохкали в недалекій діброві. В селі зринала хорова пісня, спочатку стиха, а потім щораз голосніше.

Коли дід був у доброму настрої, то оповідав мені про бувальщину. Для мене це були перші незабутні лекції. Особливо багато знав дід про гетьмана Мазепу, козаків і про боротьбу з москалями. Оповідав, як Мазепа ночував у Кишиньці, як на Городищі під Кишинькою відбувся останній бій запорожців з москалями і як багато шведів, хворих і ранених, розійшлися по селах, де знайшли серед наших людей притулок. Іноді сиділи ми біля куреня до пізньої ночі, і щойно, коли в селі вибивали дванадцятую годину, йшли спати.

Одного вечора я несміливо запитав діда:

— Чи справді ви чумакували, коли вам було одинадцять років?

Дід трохи задумався, ніби щось пригадуючи, і почав розказувати.

**
*

„Мої дід і батько чумакували. Від них я наслухався стільки оповідань про різні чумацькі пригоди, що й сам забажав поїхати у дорогу. Тоді ще не було залізниць, і чумаки їздили возами то в Крим по сіль, то над Озівське море по рибу.

У нашому селі було ще кілька чумацьких родин. Їздили завжди валкою, найменше десять або дванадцять возів. Часто до нас приєднувалися чумаки з Царичанки. В Маріупіль над Озівським морем везли пшеницю, а звідтам привозили таранню, чабака тощо.

Виїздили по Великодніх святах, коли ще не було спеки. Дорога тривала щонайменше чотирнадцять тижнів. Перед виїздом у дорогу панотець відправляв молебень, кропив свяченою водою чумаків, вози й волів. По молебні відбувався на майдані спільний обід.

Чумацьке життя гарне, хоч і небезпечне. Я довго просив батька, щоб узяв мене з собою, і врешті він погодився.

По Провідній неділі прибуло з Царичанки п'ять возів. У Кишиньці приєднались до них сім возів, і валка була готова до дороги. Зранку великий майдан коло церкви вщерть заповнився людьми з Кишиньки й сусідніх сіл. Після молебню та спільного обіду валка вирушила в дорогу. На передньому возі їхав отаман, на останньому заступник отамана і господар. На цьому возі їхав і я.

Надвечір ми прибули в Китайгород над річкою Ореллю. Тут переночували, а вранці перейшли вброд неглибоку воду і степовою дорогою рушили на Петриківку. Навколо степ, безмежний, мов море. Ген далеко попереду я завжди бачив

ніби річку. Я запитав батька, що то за річка, але він сказав, що то омана, що тут немає жадної річки.

Риплять вози, ковані залізом, мотають головами круторогі воли. Повільно коло возів ступають чумаки. В кожного за плечима рушниця. У степу треба бути чуйним і готовим на всяку небезпеку. У ті часи на запорізькі землі посунули різні непевні люди — греки, серби, вірмени, цигани, москалі. Шукаючи легкого хліба, вони не раз ставали злодіями й розбишаками.

На п'ятий день подорожі ми дісталися до Катеринослава, а по двох тижнях були вже в Маріюполі. Пшеницю продали багатому купцеві-грекові, трохи відпочили й покупались у морі. Мені дуже подобалося море, коли воно спокійне. Коли ж бувало зривався вітер і починали гуляти гори-хвилі, тоді море ставало страшним, непривітним.

У Маріюполі накупили ми гостинців і, навантаживши вози золотавою сушеною таранею, рушили в поворотну дорогу. Тепер мандрівка була куди важча. Сонце припікало, і ми їхали здебільша вночі, а вдень відпочивали коло будь-якої напіввисохлої степової річки. Мені дуже подобало-

ся, коли в степу під зоряним небом чумаки розкладали багаття і варили вечерю. Коло возів безупинно держали вони варту.

Одного ранку вирушили ми в дорогу. Отаман хотів ще за дня minuti Гадючу балку, бо там, у густих очеретах, іноді засідали розбійники. Ось уже засіріли очерети. І раптом пролунав несамо-витель свист, і все замовкло. Лише стиха шумів очерет і десь ледве чуто квилула пташка.

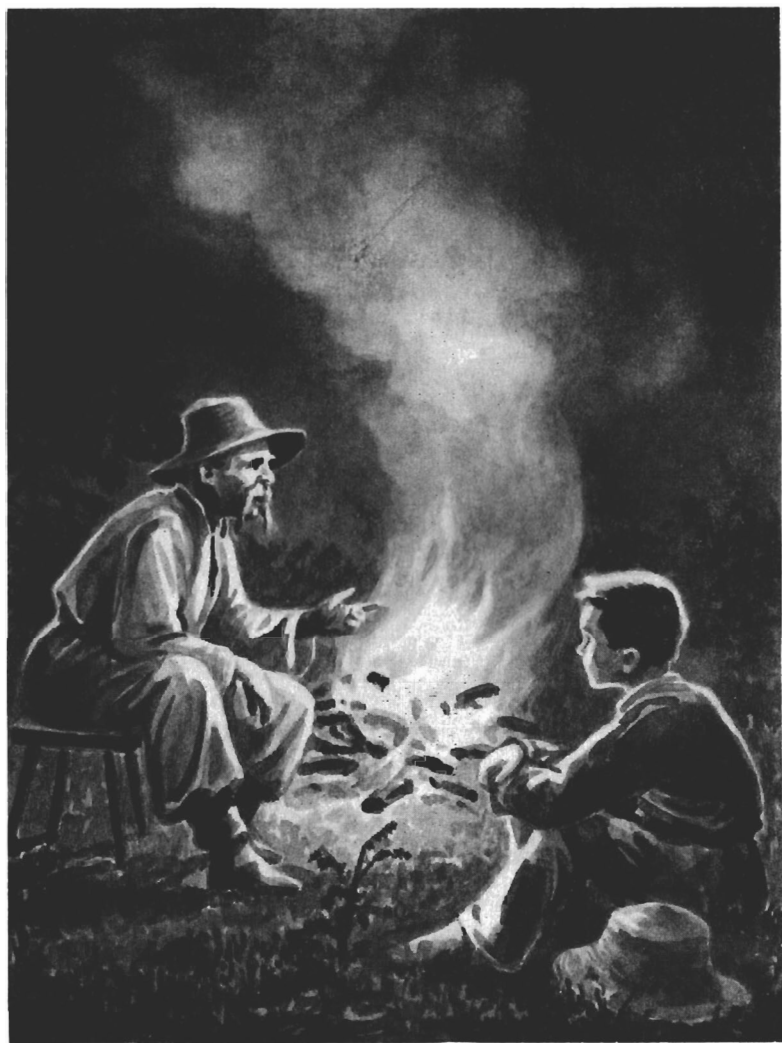
— Що це може бути? — міркували чумаки. — Треба піти й подивитись, може яке лихо трапилось?

Отаман з двома чумаками пішов у гущавину очерету. За мить вони вернулись; на руках несли непритомну жінку і дівчину восьми-дев'яти років. Вона плакала і кричала: „Мамо, я боюсь!“ На запити, що сталося, дівчина нічого не відповідала, лише, притулившись до матері, безупинно ридала.

— Хлопці, — гукнув отаман, — не гаймось, рушаймо в дорогу! Жінку й дівчину примістять на останньому возі. На вечерю будемо у Варварівці, а там подумаємо, що з ними далі робити.

Пізніше ми довідались, що дівчина Орися не мала тата. Жила вона з матір'ю в Маріюполі, у татового брата.

— У дядька було нам дуже добре, — розказувала дівчина, — але мама не любила моря, бо воно забрало нам тата. Вона хотіла додому в свою Чаплинку. Дядько дав мамі грошей на дорогу, накупив гостинців, і ми пішли. Траплялось, що по дорозі нас трохи підвозили, але переважно ми мандрували пішки. Коли ми дійшли до Гадючої балки, хтось свиснув так страшно, що ми з мамою завмерли. З очеретів вийшли два бородаті розбійники і забрали в мамі гроші та клунки з одягом. Мама почала просити, щоб не грабували, і тоді один із розбійників з усієї сили вдарив її.

На той час над'їхала ваша валка, і вони затягнули нас в очерет.

Чумаки довели жінку до Катеринослава і примістили її в шпиталі. Лікарі відразу сказали, що немає жадної надії на вилікування жінки, бо години її життя вже пораховані. І справді, ще того самого вечора вона померла.

Орисі нічого не сказали про смерть матері, але всі чумаки зажурилися її долею. Журився і я. Думав, що було б добре, якби батько взяв її до нашої хати. Я згадав про це батькові. Він уважно вислухав і сказав:

— Це ти, сину, добре придумав. Візьмемо Орисю до себе.

Батько сказав про це й отаманові, і чумаки повеселішали.

— Це ж наша, чумацька дитина і шкода було б віддавати її в чужі руки. Ми тепер усі, мов її хресні батьки.

Орисю потішали, що, мовляв, поїдемо до нас, а коли мама видужає, то також приїде. Дівчинка вже не плакала, але в її карих очах завжди чаївся смуток. Коли ж хтось із чумаків бувало ненароком свисне, то вона, мов пташка, тремтіла з переляку.

Без пригод прибули ми в Кишиньку і привезли до хати... сестричку. Мама раділа, що матиме дівчинку, і весь час була для неї найсердечнішою матір'ю. Не тільки чумаки, а й усе село любило її за милу вдачу, особливо за її спів. Співала вона багато різних, здебільша сумних, пісень.

Минав час, я перестав смикати її за косичку. Орисі пішов уже сімнадцятий рік. Вона була гарної вроди, тож почали заглядати до нас старости не тільки з Кишиньки, а й з сусідніх сіл. Відмовляючи всім їм, Орися тулилася до прибраної матері й казала:

— Я вас, матусю, ніколи не покину!

По цих словах дід замовк і задумався. Мені дуже кортіло знати, що далі було з Орисею, і я запитав:

— А що сталося з Орисею?

— Що сталося? Сталося те, що з усіма дівчатами: одружилась і є тепер твоєю бабою.

З РІЗДВЯНОЮ ВЕЧЕРОЮ

Надходив довгожданий Свят-Вечір. У хаті Павликових батьків від раннього ранку готувалися до свята. В кутку, на покуті, на свіжій снінці стояли кутя й узвар, освітлені лямпадкою. Павликові ще не хотілося вставати, і він лежав з заплющеними очима, насолоджуючись пахощами.

— Павлику, вставай! — будила його мама.

— Я ще трішки полежу... — просився Павлик.

— Сьогодні Свят-Вечір, і гріх вилежуватися в ліжку! Вставай мерщій, одягайся та піди до тата в комору! Може треба щось йому допомогти.

Павлик зіскочив з ліжка, одягнувся і поглянув на пиріжки у великих мисках. Павликові так захотілось скуштувати пиріжка, що він не витримав і потихеньку попросив:

— Мамо, дайте мені пиріжка!..

— Ох, ти грішнику малий! Ти ж школяр третьої класи! Сьогодні Свят-Вечір, і не вільно нічого їсти аж до першої зірки. Щойно, коли появиться на небі вечірня зірка, тоді будемо вечеряти. Іди краще надвір та пильнуй вечірньої зірки!

Засоромлений Павлик вийшов з хати. Вночі випав сніг, і все навколо одягнулося в святкові білі шати.

Павлик заглянув до комори, де тато щось на-
правляв, і запитав, чи не треба допомогти. Тато
порадив оглянути санчата, може там щось зла-
малось. Павлик оглянув санчата і вирішив іти до
діда Остапа. Він стрибнув через перелаз і пішов
до діда в комору. Дід якраз ліпив роги до звізди.

— Чи хлопці вже прийшли на співанку?

— Вони збираються в хаті, — сказав дід.

Павлик пішов у хату, де дожидали його па-
рубки. Павлик мав гарний голосок - дискант. По-
чалася проба. Першу колядку „Іде звізда чудна”
проспівали дуже гарно. У другій колядці „Днесь
поюще” Павлик заспівував сольо. Своїм ніжним
голоском він зачарував слухачів. По співанці
Павлик пішов санкуватися і не спостеріг, як по-
чало смеркати. Тепер пригадав, що мав сповісти-
ти мамі про появу першої зірки на небі. Довго
вдивлявся в захмарене небо і нарешті у відтуліні
поміж хмарами побачив зірку, більшу і яснішу
від інших. Павлик кинувся до хати з окликом:

— Мамо, вже зірка на небі!

— Добре! — відповіла мама. — Помий руки
та одягни чисту сорочку, бо будемо вечеряти.

Тато прочитав молитву, і вся родина засіла до
вечері. Найперше тато поділився з усіма просфо-
рою, побажав родині щастя і здоров'я та згадав
усіх рідних і знайомих. Вечеря відбувалася в по-
важному і піднесеному настрої.

Павлик почав непокоїтися, що поволі вечеря-
ють, і він спізниться нести вечерю до діда й баби.
Мама помітила його неспокій і сказала, щоб си-
дів тихо. По вечері мама поклала в мисочку трохи
куті й прикрила тарілкою з п'ятьма пиріжками
із білої муки. Все це зав'язала в хустку і сказала:

— Не ковжайся по дорозі та не дразни собак!
Коли увійдеш у хату, привітай діда й бабу словами:
„Добрий вечір, з Святим Вечером будьте здорові!
Прислали тато і мама вечерю, а я приніс”.

Павлик попрощався й вийшов з хати. Надворі був мороз, але без вітру, небо було зоряне. По всіх хатах світилися світла — мабуть, люди ще вечеряли. Було тихо, не чути жадних вигуків. Нічну тишу порушував лише скрип чобіт хлопчиків і дівчаток, що поспішали з вечерею до хрищених батьків.

До Шведівки, де жили другі дід і баба, було дві верстви, а навпростець повз цвинтар наполовину коротше. Павлик минув греблю і підійшов до крайньої хати, де жив Микола Губка. Тут поба-

чив хлопця, що ковзався. Павлик пізнав Тодося, Губчиного внука.

— Що ти тут робиш? — запитав.

— Носив вечерю до діда, — відповів Тодось.

— А де ж ти такі гарні ковзани дістав?

— Дядько Іван привіз з міста.

— Знаєш що, дай мені трохи поковзатися!

— А що мені за це?

— Дам тобі завтра п'ятака.

Тодось згодивсь і допоміг Павликові узутися ковзани, а потім пішов у хату з обома вузликками, своїм і Павликовим.

— Пильнуй моєї вечері! — гукав Павлик.

— Я поставлю її в сінях коло мого вузлика, — відповів Тодось.

Павлик так захопився ковзанами, що не помітив, як змінилася погода й почав падати сніг. Гукнув, щоб Тодось приніс його вузлик з вечерею. Павлик узяв вузлика й бігом пустився до Шведівки. Йому ввесь час здавалося, що за плечима хтось гнався за ним. Господи, коли б швидше минути цвинтар! Задиханий прибіг до дідової хати й постукав у вікно.

— Хто там? — запитав дід.

— Це я — Павлик!

Дід відчинив двері й впустив хлопця в хату.

— Добрий вечір, з Святим Вечером будьте здорові! Тато і мама прислали вечерю, а я приніс.

Віддав вечерю в руки баби, а сам розплакався.

— Що тобі, Павлику? — запитала бабуня.

— Я змерз . . . — захлипав Павлик.

Дід сказав: — Христіно! (так називалася баба). Поможі йому роздягтися та й нехай лізе на піч зогрітися.

Бабуня переодягла хлопця в чисту суху сорочину, дала напитися теплого меду й підсадила на піч. Тоді розв'язала вузлик і здивовано похитала головою.

— А це що таке? Пиріжки з житньої муки? Дивно! Ти по дорозі нікуди не заходив, Павлику?

— Трохи ковзався. Я був на Ковбеньках, а Тодось Губка поставив мою вечерю в сінях.

— То це тобі підміняли, — сказала бабуня.

— Годі, Христіно, — сказав дід. — Нема про що говорити! Тодось просто забувся і подав Павликові не ту хустину. Зрештою, там п'ятеро дітей і хвора мати — хай їм і залишиться наша вечеря!

Незабаром хтось постукав і в хату ввійшли Павликові сестри. Привітавшись з дідом і бабою, вони запитали про Павлика, бо вдома почали непокоїтись, що його й досі немає.

— Он на печі спить!

Павлик дійсно дрімав. Сестри хотіли були взяти його з собою додому, але дід не дозволив.

— Він перемерз і краще нехай у нас вигріється та виспитья, а завтра піде додому.

Сестри пішли. Бабуня постелила ліжко для діда, помолилася Богу й полізла на піч спати коло Павлика. Погасили світло. Стало тихо. Тільки лампадка перед іконою Різдва Христового кидала на хату несміливі блиски й тіні.

“ЧИ АНГЕЛ ПРИНЕСЕ МЕНІ МАМУ?”

Похмурий день непомітно згас у вечірніх сумерках, і зимовий вечір темною наміткою огорнув місто Перемишль у Західній Україні. Легенький сніжок, що ще по полудні метеликами грайливо падав на землю, обернувся в хуртовину, яка перекидала купу снігу з одного місця у друге і добивалася до щільно замкнених віконниць, намагаючись їх відчинити. Вулиці були майже порожні, і ніщо не нагадувало, що сьогодні Свят-Вечір. Час від часу приїздили вантажні авта і гуркотом моторів доповнювали дику музику хуртовини.

Місто було затемнене, і тільки де-не-де крізь щілини віконниць продиралася тоненька смужка світла. В одному з таких затемнених будинків, де, здавалося, все спить, панувала незвичайна метушня. То був дитячий будинок, де під опікою сестер-монашок перебували діти-сироти майже з усіх українських земель.

Уже від самого ранку відбувалися в будинку готування до Святої Вечері. Сестри та прислуга мали стільки праці, що мусіли залишити дітей самих. Тільки сестра Ярослава навідувалася до них щохвилини. Вона пригадала дітям, що сьогодні Свят-Вечір, що ангел-хоронитель кожній чемній дитині принесе дарунок, що буде ялинка і діти будуть колядувати. Діти з увагою слухали сестру і, перебиваючи одне одного, допитувались:

— А що мені принесе? А що мені?

Маленька п'ятилітня Таня довго вдивлялася в сестру синіми оченятами і несміливо запитала:

— Чи ангел-хоронитель принесе мені мою маму?

Сестра, збентежена таким питанням, несміливо відповіла:

— Думаю, що так! Може, на вечерю мама не прийде, але вночі напевно прийде до ліжка й поцілує свою Таню...

З усіх сторін знову посипалися запити дітей:

— А моя мама прийде? А моя мама прийде?

Сестра заспокоїла їх і приобіцяла, що, коли всі добрі діти помоляться до свого ангела-хоронителя, то мама прийде до кожної дитини.

Залишившись самі, діти хотіли розпочати свої забави, але їх лякала хуртовина і вітер, що шарпав віконницю, ніби намагався вдертися в кімнату. Діти забралися в куток і положливо прислухалися, як виє вітер, немов хтось плаче й голосить. Найменша трілітня Софійка не видержала й почала хлипати.

На щастя, в ту хвилину ввійшла до кімнати сестра й загадала дітям мити руки та приготуватися до вечері. Поява сестри прогнала весь страх, і діти з радісним гомоном побігли до умивальні. Нарешті скінчилися всі приготування. Сестри запровадили дітей до їдальні й посадили за стіл. Уроchистий настрій стримував від розмов.

Діти вечеряли й нетерпляче чекали на ще одну несподіванку. І ось по вечері перейшли всі до суміжньої кімнати, де стояла пишно прибрана ялинка, осяяна різнокольоровими світлами. Широко розплющеними очима дивилися діти на ялинку, кожній хотілося підійти ближче та бодай доторкнутися її, але сестри сказали, що спершу треба заколядувати. Залунала велична й прегарна коляда „Бог Предвічний народився”.

Потім сестри почали оповідати про народження Ісуса Христа. Діти жадібно ловили кожне слово. Нараз з кухні долинув якийсь невиразний шум і оклики. Іншим разом діти не видержали б і побігли б довідатися, але тепер, захоплені та зворушені оповіданням, майже не звернули на це уваги. Тільки сестра виглянула до кухні.

А в кухні справді нова радість стала! . .

Шукаючи рідної дитини, загубленої під час відступу большевицької армії, примандрувала одна мати з Бобринської на Київщині аж до Перемишля. Тут довідалася, що при вулиці Снігурського є дитячий будинок, а в ньому сироти й загублені діти. Відна мати довго блукала вулицями чужого міста. На щастя, трапився якийсь добрий воєнний і запровадив її до самого будинку. Змучена й безсила від голоду, вона довго стукала до дверей і просила впустити її, але хуртовина немов навмисне заглушувала її голос. Нарешті, в будинку почули її і впустили до кухні.

Коли жінка трохи обсушилася й обігрілася, вона розповіла, що шукає п'ятилітньої донечки

Тані, загубленої під час війни. Сестри переглянулись: у будинку була справді п'ятилітня Таня, яку батьки загубили під час відступу большевицької армії в 1941 р. перед німцями. Коли про це сказали жінці, вона з радості заплакала. І плачучи сльозами радості, безупинно промовляла:

— Дякую Тобі, Милосердний Боже, що Ти допоміг мені знайти мою дитину!

Сестра Ярослава повернулася до дітей і, нашвидку закінчивши оповідання, запитала Таню, чи хотіла б побачити свою маму. Таня широко розплющила оченята і не знала, що відповісти. Сестра запитала ще раз. Таня почала хлипати.

У ту хвилину в кімнату увійшла жінка і з радісним окликом кинулась до Тані. З сльозами радості мати цілувала й пригортала свою донеч-

ку до серця. Таня розгубилася й не знала, що робити, чи радіти, чи плакати.

Діти стояли, мов зачаровані — жадного звуку, жадного запиту. Всі дивилися на Таню й її маму. Щойно згодом несміливо поодиноці почали підходити ближче, щоб бодай рукою доторкнутися до вимріяної справжньої мами...

Спрагли материнської ласки й тепла, діти тупилися до жінки й зависно дивилися, як вона голубила й цілувала Таню. Невідомо, як довго тривала б ця зворушлива зустріч, коли б сестра не повідомила, що час лягати спати.

Діти з незаспокоєною тугою почали питати:
— А коли моя мама прийде?

Сестра відповіла, що вночі під час сну напевно прийде мама до кожної дитини.

— Чи прийде справжня мама, як Танина? — знову посипалися питання дітей.

— Бог добрий, у Нього все можливе, — відповіла сестра.

Діти задовольнилися такою відповіддю й пішли спати. Лежачи в ліжечках, вони ще довго перешіптувалися й уявляли собі, як уночі прийде до них мама.

Нарешті сон ухопив сиріток у свої міцні обійми й переніс їх у царство чарівних мрій.

ПОЯСНЕННЯ

Підводним шляхом на Синол!

Описана в цьому оповіданні подія є історичною правдою. В 1600-му році запорожці задумали захопити турецьке місто Синол, де в страшній нужді працювали українські бранці. Щоб здобути фортецю, запорожці вдалися до хитрощів: побудували (мабуть перші в світі) підводні човни і в них непомітно підкралися до ворожої пристані.

Подібно, зк козацький, виглядав підводний човен голляндського фізика Корнелія Дребеля, який у 1620 році спустився був під поверхню ріки Тамізи в Англії. Цей човен також був дерев'яний і вкритий шкірою.

Бранець — полонений (captive)

Зненацька — несподівано, раптово (suddenly)

Казан — великий горщик (kettle)

Квач — щітка, пензель (brush)

Лиман — estuary

Літаври — рід барабанів (kettle-drum)

Підхмелений — напідпитку (drunk)

Сторчма — upside down

Стулка — затичка (stopper)

Чардак — поклад, верхня частина корабля (ship deck)

Дукач Мазепи

Великий гетьман Богдан Хмельницький збудував українську козацьку державу, але важко було її охоронити від ворогів. Тоді задумав гетьман шукати допомоги і уклав з Московщиною договір. Але цей договір, укладений у місті Переяславі 1654 року, став нещастям України. Москвини обманом і підступом почали заводити в Україні свої порядки, щоб так запанувати над нею.

Наступник Хмельницького, гетьман Іван Виговський, розпочав війну з Московщиною і в липні 1659 року розгромив під містом Конотопом московські війська. Однак ця перемога не дала повної самостійності й спокою Україні. Її далі шарпали сусіди-вороги: поляки, москвини, татари й турки. Найтяжчим ворогом були москвини з своїми царями.

Коли в 1684 році гетьманом України став Іван Мазепа, то московський цар вимагав від нього вірності та наказував висилати козаків у всякі війни на підмогу Москві та на тяжкі роботи при будові нової московської столиці Петербургу.

Мазепа не міг далі терпіти московських знущань і рішився підняти війну проти Московщини.

Тоді з царем Петром воював шведський король Карло XII. Мазепа уклав з королем договір про спільну війну проти Московщини. Шведські війська прийшли на допомогу Україні. Тоді цар Петро зібрав велике військо і зайняв українське місто Полтаву. Мазепа і шведи взяли місто в облогу. Дня 8 липня 1709 року прийшло до великого бою під Полтавою. Король Карло був перед тим ранений у ногу, москалі мали краці становища, велику силу війська та артилерії і вдарили так сильно, що шведи мусіли відступати. Бій був програний. Гетьман Мазепа із старшиною й козаками мусів втікати з України до Молдави, що була під турецьким пануванням. Там він важко занедужав і помер, але український нарід зберігає пам'ять про нього, як борця проти Московщини за волю і самостійність України.

За ім'ям великого гетьмана москалі часто називають українців — мазепинцями, а боротьбу за українську справу — мазепинством.

Після смерти Мазепи гетьманом був вибраний Пилип Орлик. Він жив на еміграції і шукав серед європейських держав союзників для України проти Московщини. Його син Григор учився на університеті в Швеції, потім переїхав до Франції, вступив на службу до французької армії, де визначився як славний полководець, а король Франції іменував його генералом. Увесь час працював для визволення України з московського ярма.

Байбак або бабак — невеликий звірок з родини хом'яків (marmot, woodchuck)

Верства — давня міра довжини, приблизно як американська миля

Дуб — великий човен, зроблений з видовбаного дерева
Переволочна — місцевість, де була переправа через Дніпро. Тут ще в 1920 роках жив перевізник, дід Прокіп. Він розказував авторові цього оповідання, що в його роді всі чоловіки були перевізниками, а далекий його прапрадід перевозив через Дніпро гетьмана Мазепу і за те дістав дарунок, золотого дукача. Цей дукач передавався в його роді з покоління в покоління, як дорогоцінна пам'ятка.

Винахідник бойових ракет

Бурса — будинок для студентів (dormitory)
Гармаш — артилерист (gunner, cannoneer)
Гніт — slow-match
Дуга — лук (у будівництві)
Запроторити в тюрму — ув'язнити
Курінь — хатина, будка, шалас
Мартира — гармата з короткою люфою (mortar)
Муштра — військовий вишкіл (drill)
Невістка — синова жінка (daughter-in-law)
Неповороткий — slow, sluggish
Штурмувати — атакувати (to attack)
Шугати — швидко летіти, мчатися

Чумацька дитина

Чумаки — то були в давнину (17-19 століття) українські селяни, що займалися також торгівлею. Коли в Україні не було залізниць, чумаки возили на Крим, на Дін і на Озівське море сільсько-господарські продукти, а звідти привозили сіль, сушену рибу, тощо.

Баштан — поле, де ростуть кавуни, гарбузи й дині
Багаття — вогонь, ватра
Второпати — зрозуміти
Кучугура — купа піску, або снігу, горбок
Квилити — плакати, видавати жалісні звуки
Куліш — рідко зварена каша
Ряднина, рядно — грубе полотно
Скубент — перекручене слово студент
Тиква — гарбуз, також посуд на воду
Тараня, чабак — назви двох родів риби

З різдвяною вечерею

У цьому оповіданні показані деякі різдвяні звичаї в Україні з-перед кількох десятків літ і життя-побут сільських дітей.

Відтулина — отвір (opening, hole)
Дискант — жіночий, або хлоп'ячий голос у співі, сопран
Ковзатися — їздити на ковзанах (to skate)
Комора — кімната, де зберігають збіжжя, харчі, тощо
Перелаз — stile

Покуть — почесне місце в кутку за столом
Узвар — сушені, відтак варені овочі (stewed fruit)

Чи ангел принесе мені маму?

Це оповідання — правдива подія з часу другої світової війни.

Зависно — заздрісно (enviously)
Метушня — рух, біганина (fuss, bustle)
Намітка — покривало
Нашвидку — швидко, поспішно (hurriedly, hastily)
Суміжнтя — сусідня (adjacent, neighbouring)

ЗМІСТ

Слово про автора — В. Бородач	3
Підводним шляхом на Синоп	9
Дукач Мазепи	14
Винахідник бойових ракет	21
Чумацька дитина	26
З різдвяною вечерею	35
“Чи ангел принесе мені маму?”	40
Пояснення	45

